

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

De minister van Infrastructuur en Milieu
Mw. drs. M.H. Schultz van Haegen
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

Raad voor de financiële verhoudingen

Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.rob-rfv.nl
@Rob_Rfv

Contactpersoon

Pieter de Jong
T 06-11794389
pieter.jong@rob-rfv.nl

Datum 27 juni 2016
Betreft Advies toekomstbestendige financiering waterbeheer

Kenmerk

2016-0000367283

Uw kenmerk

Bijlage(n)

-

Geachte mevrouw Schultz van Haegen,

Bij brief van 16 maart 2016 vraagt u de Raad voor de financiële verhoudingen (Rfv) advies over mogelijkheden om te komen tot een meer toekomstbestendige financiering van het waterbeheer. Hierbij brengt de Raad zijn advies uit. Het advies gaat vooral in op het toetsingskader bij de beoordeling en afweging van voorstellen om het systeem van financiering van watertaken toekomstbestendiger te maken. Daarmee wil de Raad bijdragen aan structurering en verheldering van de discussie. De Raad is voornemens om zodra meer concrete voorstellen van de kant van uw ministerie bekend zijn, daarop in een vervolgadvisie te reflecteren.

**1.
Ten geleide**

In het voorjaar van 2014 verscheen het OESO-rapport 'Watergovernance in The Netherlands: fit for the future?' De OESO komt na analyse en gesprekken met vele stakeholders tot de algemene conclusie dat de organisatie en de financiering van het Nederlandse waterbeheer op orde zijn. De OESO ziet het Nederlandse waterbeheer als 'wereldwijde referentie' met een excellent 'track record'. Tegen relatief lage kosten (1,26 procent van het BNP) houdt Nederland de waterkwaliteit, drinkwatervoorziening en riolering goed op peil, aldus de OESO.

Wel schetst de OESO uitdagingen om het bekostigingssysteem toekomstbestendiger te maken. Zo zouden economische prikkels om eerlijk en efficiënt om te gaan met 'te veel', 'te weinig' en 'te vervuild' water versterkt kunnen worden. Het principe 'de vervuiler/ gebruiker/ kostenveroorzaker betaalt' kan beter worden ingevuld, volgens de OESO.

In uw beleidsreactie op het OESO-rapport d.d. 17 maart 2014 geeft u aan dat u met betrokkenen een discussie wil voeren over het waterbeheer op lange termijn en de financiering daarvan en dat u daarbij ook de Rfv wil betrekken. In dat licht heeft de Rfv u op 23 juni 2015 een brief gestuurd (kenmerk 2015-0000354510) met enkele (niet-limitatieve) vragen/thema's waarover hij zou kunnen adviseren. De Raad ontving van u op 16 maart 2016 een adviesaanvraag over toekomstbestendige financiering van het waterbeheer. In het onderhavige advies gaat de Raad vooral in op het toetsingskader dat gebruikt wordt c.q. zou moeten worden

Datum
27 juni 2016

Kenmerk
2016-0000367283

gebruikt bij de beoordeling en het tegen elkaar afwegen van voorstellen om te komen tot een meer toekomstbestendige financiering van het waterbeheer. Zodra u komt met meer concrete voorstellen, zal de Raad daar met een vervolgadvis op reflecteren.

De Raad onderschrijft dat de basis op orde is en dat een grote systeemwijziging van de financiering daarom niet aan de orde is. Maar ook al is er dus geen gevoel van grote urgentie, gezien toekomstige ontwikkelingen is er wel aanleiding om binnen het bestaande stelsel te verkennen waar verbeteringen mogelijk zijn.

2. Naar een toetsingskader: aandachtspunten en vragen

Uw ministerie streeft naar een presentatie eind 2016/begin 2017 van 'gedragen voorstellen' om te komen tot een meer duurzame financiering van het waterbeheer. Die financiering is nu al vrij robuust, bijvoorbeeld in de ogen van OESO, maar het kan natuurlijk altijd nog beter, nog robuuster, nog toekomstbestendiger.

Het nu gebruikte toetsingskader

Onder regie van uw ministerie werken vier thematische werkgroepen voorstellen uit, *binnen* het bestaande stelsel, en hanteren bij de beoordeling van de 'kansrijkheid' daarvan – zo is de bedoeling – dezelfde randvoorwaarden en criteria. Een harde randvoorwaarde is dat de kosten die zijn gemoeid met de uitvoering van publieke watertaken, moeten worden teruggewonnen: de rekening moet betaald kunnen worden, ongeacht de aard van de ingezette bekostigingsinstrumenten en de daarbij gehanteerde belastingprincipes (solidariteit, draagkracht, de vervuiler/ gebruiker/belanghebbende/ kostenveroorzaker betaalt).¹ Het huidige stelsel van bekostiging van watertaken voldoet aan de voorwaarde van terugwinning van de kosten:

'Het Nederlandse financieringsstelsel op het terrein van het waterbeheer past goed in het beginsel van de kostenterugwinning van waterdiensten uit de Europese Kaderrichtlijn Water. In het bijzonder geldt dit voor het financieringsstelsel van de waterschappen, dat immers gekenmerkt wordt door een volledige kostenterugwinning van de door het waterschap verrichte diensten'.²

¹ Het beginsel van de terugwinning van kosten van waterdiensten is vastgelegd in artikel 9 van de Europese Kaderrichtlijn Water die eind 2000 is vastgesteld. Het beginsel draagt de EU-lidstaten op de kosten van waterdiensten zoveel als mogelijk via specifieke belastingen of prijzen door te berekenen aan de verschillende vervuilende dan wel belanghebbende sectoren, ten minste onder te verdelen in huishoudens, agrariërs en bedrijven. Dat biedt volgens de Europese Commissie een betere garantie dat er voldoende geld voor het waterbeheer beschikbaar is dan indien de bekostiging vanuit de algemene middelen plaats vindt. Zie: H.J.M. Havekes en W.J. Wensink (red.), *De Waterschapswet. Een artikelsgewijs commentaar*, Unie van Waterschappen, Wolters Kluwer, Deventer, 2015, p. 245.

² Herman Havekes, *Functioneel decentraal waterbestuur: borging, bescherming en beweging. De institutionele omwenteling van het waterschap in de afgelopen vijftig jaar*, 2008.

Datum

27 juni 2016

Kenmerk

2016-0000367283

De vier criteria die de vier werkgroepen hanteren bij de uitwerking en beoordeling van voorstellen zijn van fysieke, economische, juridische en politiek-maatschappelijke aard:

Fysiek:	is het voorstel fysiek uitvoerbaar?
Economisch:	hoe effectief en efficiënt is de voorgestelde maatregel? Effectiviteit: hoogte en stabiliteit van de opbrengst; bevordering van innovatie; milieueffect Efficiëntie: administratieve lasten voor overheid en gebruiker
Juridisch:	rechtszekerheid (robuustheid), rechtvaardigheid, rechtmatigheid
Politiek-maatschappelijk:	maatschappelijk draagvlak en passend bij 'heersende politieke trend'

Commentaar op het gebruikte toetsingskader

Er is geen rangorde aangebracht in de genoemde criteria waardoor er bij de uitwerking en beoordeling van voorstellen veel ruimte is en het uiteindelijk aankomt op een politieke afweging van voorstellen: een voorstel dat fysiek moeilijk uitvoerbaar lijkt maar op brede maatschappelijke steun kan rekenen moet bijvoorbeeld worden afgewogen tegen een voorstel dat fysiek eenvoudig uitvoerbaar lijkt maar op maatschappelijke weerstand kan rekenen. De criteria zijn evenmin onderling vergelijkbaar waardoor het weinig zin heeft om 'scores' op de verschillende criteria bij elkaar op te tellen om zo tot een totaaloordeel over de afzonderlijke voorgestelde maatregelen te komen.

Het is van belang om niet alleen de afzonderlijke voorstellen, maar ook *het geheel daarvan* langs de meetlat van de vier criteria te leggen. Afzonderlijke maatregelen die redelijk tot goed scoren op de gehanteerde criteria, kunnen cumulatieve effecten hebben die maken dat het totaalpakket op een of meerdere criteria slecht scoort. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om een per saldo te verwachten forse verschuiving van lasten van de ene naar de andere categorie gebruikers/ belanghebbenden/korstenveroorzakers waardoor het politieke en maatschappelijke draagvlak voor het pakket aan voorstellen wordt aangetast. Om goed zicht te kunnen krijgen op de wegen waarlangs cumulatieve effecten optreden, is het wenselijk om vooraf aan te geven hoe en in welke mate effecten van de ene maatregel de effecten van een andere maatregel kunnen beïnvloeden, in positieve of in negatieve zin.

Een kanttekening bij de randvoorwaarde dat de kosten die gemoeid zijn met de uitvoering van publieke watertaken teruggewonnen moeten worden, is dat de kosten in principe altijd worden betaald. De vraag is alleen door wie en wanneer de kosten worden betaald. Dat is bij uitstek een politiek vraagstuk. Immers:

Datum

27 juni 2016

Kenmerk

2016-0000367283

'*politics is (deciding about) who gets what, when and how*'.³ Het is overigens niet verwonderlijk dat de OECD vanuit economisch perspectief sterk inzet op de prijsprikkel. Maar de effectiviteit van een prijsprikkel is afhankelijk van de mate waarin de vervuiler/ gebruiker/ kostenveroorzaker zijn gedrag kan of wil veranderen. Indien dat niet mogelijk of wenselijk wordt geacht, betekent dit dat de collectiviteit de kosten moet dragen. In dat geval is het zinvoller om in plaats van prijsprikkels in te voeren, van overheidswege technologische innovaties te stimuleren. Invulling van het principe 'de vervuiler betaalt' is ten principale ook een politieke keuze. Leggen we de extra kosten van zuivering van het afvalwater van medicijnresten neer bij de producenten (de farmaceutische industrie), de medicijngebruikers of het collectief (in dit geval de waterschappen)? Wanneer de rekening terecht komt bij de waterschappen, zullen deze uit een oogpunt van kostenterugwinning, hun tarieven voor de afvalwaterzuivering moeten verhogen. Dat is dan het gevolg van een politieke keuze. Dat brengt met zich mee dat van het parlement verwacht mag worden dat het achteraf geen bezwaar maakt tegen eerder voorziene stijgingen van tarieven.

De vier genoemde criteria hebben vooral betrekking op de klassieke, juridische en economische, beleidsinstrumenten van de overheid: wet- en regelgeving en financiële prikkels. Voor het bereiken van gewenste *outcomes* van overheidsbeleid is een derde type beleidsinstrument (of algemener: sturingsmodel) ook relevant: *communicatie*. Ofwel de wortel, de stok en de preek. Deze instrumenten dienen in onderlinge samenhang te worden ingezet. Bij de financiële verhoudingen gaat het om het samenspel, het evenwicht, tussen de verschillende instrumenten.

Deze drie typen van beleidsinstrumenten kennen alle zowel repressieve als stimulerende varianten: beleidsinstrumenten kunnen vrijheid beperken (bijvoorbeeld door verboden) dan wel verruimen (bijvoorbeeld door subsidies). Van der Doelen maakt aan hand van concrete beleidsinstrumenten een en ander inzichtelijk⁴:

De stimulerende en repressieve vorm van het communicatieve, economische en juridische sturingsmodel

	<i>Stimulerend</i>	<i>Repressief</i>
<i>Communicatief</i>	Voorlichting	Propaganda
<i>Economisch</i>	Subsidie	Heffing
<i>Juridisch</i>	Convenant	Gebod, verbod

³ Aldus de standaarddefinitie van politiek van de Amerikaanse politicoloog Harold D. Laswell.

⁴ F.C.J. van der Doelen, 'De gereedschapskist van de overheid. Een inventarisatie', in: J.Th.A. Bressers, P. de Jong, P.-J. Klok en A.F.A. Korsten (red.), *Beleidsinstrumenten bestuurskundig beschouwd*, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1993, p. 21.

Datum
27 juni 2016

Kenmerk
2016-0000367283

Stimulerende beleidsinstrumenten (voorlichting, subsidies en convenanten) kunnen overheden facultatief gebruiken en versterken vooral de haalbaarheid van beleid. Repressieve beleidsinstrumenten (propaganda, heffingen, geboden en verboden) worden dwingend door de overheid opgelegd en bevorderen vooral de doeltreffendheid van het beleid. Een evenwichtige combinatie van stimulerende en repressieve beleidsinstrumenten (een 'Geven en Nemen-strategie') draagt bij aan een legitiem en doeltreffend beleid, aldus Van der Doelen. Zo kan de vrij algemene weerstand tegen heffingen⁵ worden verminderd door een gelijktijdige inzet van een stimulerende, gedragsverruimende, subsidie.⁶ Een dergelijke gecombineerde aanpak heeft indertijd bijvoorbeeld goed gewerkt bij de invoering van 'schone' auto's met katalysatoren: vervuilers werden 'gestraft' met heffingen terwijl tegelijkertijd milieubesparende activiteiten werden gesubsidieerd.⁷ Bijvoorbeeld bij de aanpak van vervuilende diffuse bronnen zoals bestrijdingsmiddelen biedt zo'n gecombineerde aanpak ook perspectief. Naast het principe van de vervuiler betaalt, zouden ook prikkels ingebouwd moeten worden waardoor het lonend wordt om bij de bron vervuiling tegen te gaan. Dat zou kunnen door de heffing te differentiëren naar de mate van vervuiling en/of een verbod op lozing van vervuild water op het riool. Tuinders worden verplicht om zelf te zuiveren of gezamenlijk, in collectief verband, met andere vervuilers via aparte systemen vervuild water aan te leveren aan de zuivering die vervolgens in opdracht van het collectief zuivert.⁸ De aangesloten tuinders ontvangen dan van het waterschap een rekening voor de door het waterschap voor de collectiviteit van tuinders extra geëxploiteerde zuiveringscapaciteit. Aansluiting kan ook worden gezocht bij de systematiek waarbij eigenaren van bedrijven en bedrijventerreinen via de rioolheffing een afzonderlijke aanslag ontvangen die naast een vast tarief bestaat uit een variabel gedeelte dat naar rato gebaseerd is op de oppervlakte van het bedrijfsgebouw en/of (bijbehorende) verharde bedrijventerrein, en/of naar rato van de hoeveelheid afvalwater die via het riool wordt afgevoerd. Een andere mogelijkheid is om via een Bedrijven-investeringszone (BIZ) de kosten te dekken. Uit de verplichte bijdrage van de in zo'n zone gelegen actieve bedrijven kan de extra zuiveringscapaciteit ten behoeve van die bedrijven worden bekostigd. Voor ziekenhuizen, die met medicijnresten vervuild water afvoeren, zou het lonend moeten zijn om zelf het vervuilde water te zuiveren tot water dat de kwaliteit van drinkwater benadert. Ook hier verwacht de Raad van de politiek helderheid en keuzes.

⁵ Veel burgers vinden heffingen onrechtvaardig omdat deze arm en rijk even zwaar zouden belasten; ambtenaren zijn eerder geneigd wenselijk geacht gedrag voor te schrijven en belangengroepen keren zich vaak tegen heffingen omdat juist zij heel goed weten hoe effectief heffingen zijn. (Zie: B.S. Frey, *Democratic economic policy making: a theoretical introduction*, Oxford, 1983; zoals aangehaald door Van der Doelen, o.c.).

⁶ F.C.J. van der Doelen, o.c. p. 26.

⁷ P.-J. Klok, *Een instrumententheorie voor milieubeleid: de toepassing en effectiviteit van beleidsinstrumenten*, Enschede, 1991.

⁸ Dit sluit aan op de 'Aanwijzingen voor de regelgeving', met name artikel 8: 'Bij het bepalen van de keuze voor een mogelijkheid tot overheidsinterventie om een doelstelling te bereiken, wordt zoveel mogelijk aangesloten bij het zelfregulerend vermogen in de betrokken sector of sectoren' (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0005730/2011-05-11/0>).

Datum
27 juni 2016

Kenmerk
2016-0000367283

Aan de vier hierboven genoemde criteria zouden de – met elkaar samenhangende – criteria van *eenvoud*, *uitlegbaarheid* en *transparantie* kunnen worden toegevoegd. Transparantie betekent onder meer dat helder is bij wie – in eerste instantie – de lasten, én bij wie de lusten van de uitvoering van watertaken neerslaan. Zo kunnen afzonderlijke waterschappen te maken krijgen met kosten die gemaakt dienen te worden ten behoeve van belangen van buiten het eigen beheersgebied, terwijl andersom bepaalde waterschappen kunnen profiteren van voorzieningen die door anderen (gemeenten of andere waterschappen) worden bekostigd.

Steeds vaker voorkomende pieken van extreme regenval in het bebouwde gebied hebben grote gevolgen voor gemeenten en waterschappen en zullen *ceteris paribus* doorwerken in de hoogte van hun heffingen. De Raad meent dat in de voorstellen van de zijde van uw ministerie hier aandacht aan moet worden besteed en helderheid moet worden verschaft over de gewenste verdeling van kosten tussen de gemeenten en de waterschappen die zij maken om de schadelijke gevolgen van extreme neerslag zoveel mogelijk te voorkomen en te beperken.

Het afkoppelen van hemelwater door gemeenten vergt forse investeringen van die gemeenten en heeft gevolgen voor de zuivering door het betrokken waterschap. Blijft afkoppelen achterwege dan zouden de kosten via de rioolheffing opgebracht moeten worden. De keuze ligt hier bij de gemeenten. Afkoppelen dan wel met de waterschappen afspreken dat de extra kosten in principe voor een bepaalde periode door de gemeenten worden opgebracht. Consequentie is dan dat de zuiveringslasten stijgen.

Deze situaties roepen vragen op over verdelende rechtvaardigheid en over effectiviteit van de besteding van beschikbare middelen. Een zekere verevening van kosten en belastingcapaciteit is het overwegen waard.⁹

Een aanvullend argument om het solidariteitsbeginsel zwaarder aan te zetten, is de groeiende ongelijkheid tussen krimp- en groeiregio's. Het financiële draagvlak in de zin van het aantal ingezetenen gaat tussen regio's steeds meer uiteen lopen evenals de economische waarde van goederen die tegen hoog water beschermd moeten worden. Een (landelijk) genormeerd waterveiligheidsniveau gaat burgers in krimpregio's *ceteris paribus* (veel) meer kosten dan burgers in groeiregio's. Bij het verkennen van vereveningsmogelijkheden is het van belang zo goed mogelijk in kaart te brengen wat de belastingcapaciteit van de waterschappen is (indicatoren: gesommeerde WOZ-waardes, aantal ingezetenen....) én met welke kostenveroorzakers zij te maken hebben (indicatoren: bodemgesteldheid, omvang verhard oppervlak....).¹⁰ Immers, ook de groeiregio's kunnen met omvangrijke kosten te maken hebben.

Transparantie betekent overigens ook het inzichtelijk maken van de gehanteerde heffingsgrondslagen en grondbeginselen (solidariteits-, profijt, belang-betaling-

⁹ Raad voor het openbaar bestuur, *Water in orde. Bestuurlijk-organisatorische aspecten van integraal waterbeleid*, den Haag, december 2001, p. 51.

¹⁰ Zie ook de brief d.d. 23 juni 2015 van de Rfv aan de minister van IenM over betrokkenheid van de Rfv bij de discussie over de bekostiging van watertaken.

Datum
27 juni 2016

Kenmerk
2016-0000367283

zeggenschap, kostenveroorzaking, gebruiker betaalt-beginsel) voor de onderscheiden categorieën van betalers.

Experimenteerruimte

De Raad is voorstander van het streven naar duidelijkheid en eenvoud van regelingen en naar een bestendig karakter daarvan. Echter, wanneer de omstandigheden (bijvoorbeeld in financieel of fysiek opzicht) zich drastisch (lijken te) wijzigen moet het mogelijk zijn bij wijze van experiment tijdelijk in een lagere regeling af te wijken van een hogere regeling. De nieuwe invulling, vanaf 2011, van het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) kan worden gezien als zo'n experiment dat net als andere experimenten op het terrein van financiële arrangementen in het binnenlands bestuur, om een gedegen monitoring en evaluatie vraagt. De nieuwe invulling van het HWBP heeft betrekking op de bekostiging van het programma en is ingegeven door bezuinigingsdoelstellingen van het toen zittende kabinet.

De uitvoering van het HWBP zorgt ervoor dat de primaire waterkeringen voldoen aan de wettelijke normen. Tot 2011 kwamen de kosten die daarmee gemoeid zijn geheel voor rekening van het rijk. Sinds 2011 is dat veranderd: het rijk draagt 50 procent bij, de waterschappen dragen – of zij nu primaire waterkeringen in hun gebied hebben of niet (als solidariteitsbijdrage) 40 procent bij (op basis van het relatieve aantal ingezetenen en de opgetelde WOZ-waardes). De resterende 10 procent betreft (als doelmatigheidsprikkel) bijdragen van waterschappen aan HWBP-projecten in hun eigen beheersgebied. Met deze constructie wordt voor een deel gebroken met het traditionele principe dat het rijk niet alleen borg staat voor *de kwaliteit* van voorzieningen (normstelling, toetsing en handhaving) die van nationaal (of minder vergaand: bovenwaterschappelijk) belang zijn, maar ook voor *de financiering* van die voorzieningen. Er is nu een opwaartse financiële verhouding ontstaan: waterschappen dragen bij aan de uitvoering van een nationaal programma. De trits 'belang-betaling-zeggenschap' verliest daarmee aan betekenis, en de transparantie wordt minder. Belastingen zijn in het algemeen niet populair, maar als het gaat om zoiets essentieels als veiligheid ('droge voeten') is er een groot draagvlak. Maar dan moet wel duidelijk zijn dat de heffing die de waterschappen aan hun ingezetenen opleggen, deels voortkomt uit een door het rijk opgelegde solidariteit en niets zegt over de kosten van het betreffende waterschap zelf. Het gaat immers feitelijk om een landelijke heffing.

Daarbij komt dat waterschappen met relatief veel primaire waterkeringen in hun beheersgebied vanwege de 10 procent eigen bijdrage te maken krijgen met extra kosten. Uit een oogpunt van solidariteit/verdelende rechtvaardigheid zou die eigen bijdrage wellicht geschrapt moeten worden, maar dan verdwijnt ook de doelmatigheidsprikkel. Waarbij men zich overigens kan afvragen of de 10 procent eigen bijdrage wel een effectieve doelmatigheidsprikkel is en of de gewenste doelmatigheid ook niet op andere manieren zou kunnen worden bewerkstelligd. Het is het overwegen waard na te gaan wat de voors en tegens zouden zijn van andere bekostigingsmodaliteiten, bijvoorbeeld die waarin waterschappen het HWBP nog meer dan nu het geval is (of volledig) zouden bekostigen (in combinatie met verevening), en/of wanneer de 10 procent eigen bijdrage

Datum
27 juni 2016

Kenmerk
2016-0000367283

vervangen zou worden door een decentralisatiekorting.¹¹ Volledige decentralisatie van het HWBP naar de waterschappen verdient uit een oogpunt van zuiverheid van de financiële verhoudingen de voorkeur en dringt de rijksoverheid terug.

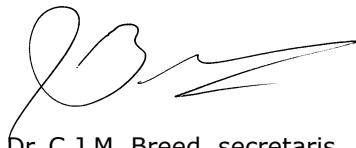
De Raad hoopt met dit advies bij te dragen aan structurering en verheldering van de discussie over voorstellen om het systeem financiering van watertaken toekomstbestendiger te maken. Ook binnen het bestaande en in het algemeen goed functionerende systeem van bekostiging van watertaken zijn aanpassingen het overwegen waard, zeker gezien allerlei ontwikkelingen waarbij water verbonden wordt met bijvoorbeeld energie en uitingen van doe-democratie (zie bijvoorbeeld tuinders die zelf in collectief verband hun afvalwater voorzuiveren), en we te maken hebben met een voortsluimerende stijging van de zeewaterspiegel en een toenemende frequentie van hoge pieken en lage dalen van regenwater. *'Het werken aan de Delta in Nederland is nooit af'*, zoals onlangs Deltacommissaris Wim Kuijken – terecht – weer eens naar voren bracht.¹² Erkenning van die boodschap vraagt om heldere en breed gedragen politieke keuzes.

De Raad is – zoals hiervoor al gesteld – voornemens om zodra meer concrete voorstellen van uw kant bekend zijn, daarop in een vervolgadvisie te reflecteren.

De Raad voor de financiële verhoudingen,

Mr. M.A.P. van Haersma Buma, voorzitter

Dr. C.J.M. Breed, secretaris

¹¹ Deze overwegingen bij het Hoogwaterbeschermingsprogramma nieuwe stijl heeft de Rfv eerder kenbaar gemaakt in zijn aan u gerichte brief d.d. 23 juni 2015 (kenmerk 2015-0000354510).

¹² Toespraak van Delta-commissaris Wim Kuijken bij de presentatie van de *Atlas voor gemeenten 2016*, op 15 juni 2016 in Purmerend.